

विषय:- व्याकरणम्

उपविषय:- व्यञ्जनसन्धिः

* निर्देशः - कार्य इस पृष्ठ का print-out निकालकर उसमें अथवा संस्कृत कॉपी में करें।

⇒ नियम - किसी पद के अन्त में व्यञ्जन हो तथा दूसरे पद के प्रारंभ में व्यञ्जन अथवा स्वर हो तो व्यञ्जन में होने वाले परिवर्तन को व्यञ्जन सन्धि कहते हैं।

उदाहरण - जगत् + ईशः = जगदीशः
तत् + मय = तन्मय - ...।

1 वर्गीयप्रथमवर्णस्य तृतीयवर्णो परिवर्तनम् =

अन्तिम वर्ण	पूर्ववर्ण	परिवर्तन
क	कोई भी स्वर,	क → व्
च	वर्गीय तृतीय या चतुर्थवर्ण	च → ज
ट	(म, ष, ज, झ, इ, ई, उ, ऋ, ए, अ, वा, व, भू)	ट → ड
त	य, र, ल, व, ह	त → द
प		प → व

अर्थात् वर्गीय प्रथम वर्ण के बाद कोई भी स्वर हो अथवा किसी भी वर्ग का तृतीय, चतुर्थ वर्ण हो अथवा य, र, ल, व, ह हो तो क-ग् में च-ज में, ट-ड में तथा प-व में बदल जाता है।

उदाहरण - जगत् + ईशः = जगदीशः, वाक् + ईशः = वागीशः, अप् + जा = अजः।

अभ्यासः

1	व्यायामात् + अप्जायते -	11	जगत् + ईश्वरः -
2	अचिरात् + एव -	12	सत् + आचारः -
3	युष्मत् + दर्शनम् -	13	चलत् + आनिशम् -
4	तरुमात् + अङ्कम् -	14	पेषयत् + भ्रमति -
5	जगत् + ईशः -	15	कुर्यात् + जीवित -
6	दिक् + अम्बरः -	16	कुर्यात् + अहितम् -
7	अच + अन्तः -	17	तत् + एव -
8	जानात् + आप्नोति -	18	कुर्यात् + इदानीम् -
9	अच + आदिः -	19	मानुषात् + अपि -
10	तत् + दिनम् -	20	कोचित् + इयम् -

1. वर्गीयप्रथमवर्गस्य पञ्चमवर्गे परिवर्तनम्-

<u>अन्तिम वर्ग</u>	<u>पूर्ववर्ग</u>	<u>परिवर्तन</u>
क्	कोई भी पंचम वर्ग (इ, ज, ण, त्, म्)	क् → इ
च		च → ज
ट		ट → ण
त्		त् → त्
प्		प् → म्

अर्थात्, वर्ग के प्रथम वर्ग के बाद कोई भी पंचम वर्ग आए, तो क → इ में, च → ज में, ट → ण में, त् → त् में तथा प् → म् में बदल जाएगा।

उदाहरण - कक् + मयम् = काइमयम् ; जगत् + नाथः = जगन्नाथः

अध्यासः

1	षट् + मयम् :-	11	यत् + मानुषात् :-
2	तत् + नाम :-	12	मिञ्-यत् + निरर्थकम् :-
3	तत् + मयम् :-	13	स्य-यक् + जना
4	स्तत् + न :-	14	ह्यात् + नरपतिः :-
5	जगत् + नाथः :-	15	गृहात् + निष्काम्य :-
6	षट् + नरपतिः :-	16	दिक् + नागः
7	चोत् + निरर्थकम् :-	17	उत् + नीतिः
8	सत् + मतिम् :-	18	षट् + मुखम्
9	सत् + मयम् :-	19	स्तत् + मुरारिः
10	ह्यात् + न :-	20	अप् + मयम्

मिथितः अध्यासः 2

1	दिवाभ्यन्त	9	अचिरात् + स्व
2	अच + जलः :-	10	एतन्न
3	सन्मतिम्	11	युष्मत् + वर्जित
4	षट् + जलनम्	12	प्रपञ्चसा
5	+ जलन	13	व्याघ्रमात् + उपजायते
6	अप् + जः :-	14	समुत् + आचारः
7	तन्मयम्	15	अपजायते
8	सत् + आचारः	16	चोत् + व्यावजे -